

ЗМІСТ *** CONTENTS

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ		
<i>Литвин Андрій</i> <i>Руденко Лариса</i> <i>Lytvyn Andriy</i> <i>Rudenko Larysa</i>	До проблеми професійної підготовки психологів у закладах вищої освіти On the problem of psychologists' professional training at higher schools	10
<i>Козловська Ірина</i> <i>Якимович Тетяна</i> <i>Kozlovska Iryna</i> <i>Yakymovych Tetiana</i>	Суспільні впливи на зміст професійного навчання майбутніх фахівців Social influences on the content of vocational training of future professionals	14
<i>Краснобокий Юрій</i> <i>Ткаченко Ігор</i> <i>Krasnobokuj Yuriy</i> <i>Tkachenko Ihor</i>	Метод моделювання як засіб вивчення природничих дисциплін Use of the modeling method in studying of natural disciplines	21
<i>Чернявська Ірина</i> <i>Гвоздецька Галина</i> <i>Дідушко Оксана</i> <i>Cherniavska Iryna</i> <i>Hvozdetzka Halyna</i> <i>Didushko Oksana</i>	Критичне мислення, як важлива складова професійної компетентності лікаря Critical thinking as an important part of physician's professional competence	27
<i>Бабій Ірина</i> <i>Babiy Iryna</i>	Особливості сучасних термінознавчих процесів у мовах спеціального призначення Peculiarities of modern term knowledge processes in special purpose languages	32
<i>Ізбаш Світлана</i> <i>Izbash Svitlana</i>	Сучасні онлайн-технології та методики розвитку навичок медіаграмотності у дорослих Modern online technologies and methods of developing media literacy skills in adults	38
<i>Колісник-Гуменюк Юлія</i> <i>Гуменюк Софія</i> <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliya</i> <i>Humeniuk Sofiya</i>	Нетрадиційні методи викладання у ЗВО художнього профілю Unconventional teaching methods in art universities	42
<i>Ляшенко Марина</i> <i>Конько Антоніна</i> <i>Liashenko Maryna</i> <i>Konko Antonina</i>	Організація самостійної роботи майбутніх педагогів професійного навчання з основ маркетингу у системі Moodle The organization of self-study of prospective vocational training teachers on the basics of marketing in the Moodle system	49
<i>Ладика Марина</i> <i>Бережняк Євген</i> <i>Ladyka Maryna</i> <i>Berezhniak Yevhen</i>	Використання сучасних картографічних методів у підготовці екологів (на прикладі Національного університету біоресурсів і природокористування України) Usage of modern cartography methods for teaching students of ecology faculty (on example of National university of life and environmental sciences of Ukraine)	53
<i>Науменко Наталія</i> <i>Какарека Елеонора</i> <i>Naumenko Nataliya</i> <i>Kakareka Eleonora</i>	Иновационная карта научно-методического обеспечения предметной подготовки педагогов по географическим дисциплинам Innovative map of scientific and methodological support of subject training of teachers in geographical disciplines	60

УДК 81'276.6:811.161.2

*Бабій Ірина, канд. пед. наук,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТЕРМІНОЗНАВЧИХ ПРОЦЕСІВ У МОВАХ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто обсяг поняття «спеціальні мови»; проаналізовано основні закономірності розвитку та функціонування спеціальних мов і загальнонаціональної лексичної системи; з'ясовано значення й особливості використання термінної лексики у професійному мовленні майбутніх фахівців.

Ключові слова: термін, професіоналізм, терміносистема, мови спеціального призначення, термінна компетенція.

*Babiy Iryna, PhD (Pedagogic Sciences),
Lviv State University of Life Safety
Lviv, Ukraine*

PECULIARITIES OF MODERN TERM KNOWLEDGE PROCESSES IN SPECIAL PURPOSE LANGUAGES

Abstract. The article considers the scope of the concept of “special languages”; the basic regularities of development and functioning of special languages and national lexical system are

analyzed; the significance and peculiarities of the use of term vocabulary in the professional speech of future specialists are clarified.

Key words: *term, professionalism, terminology system, special purpose languages, term competence*

Будь-яка мова має соціальні форми існування, що пов'язано із безперервним процесом взаємодії мови і суспільства. Така взаємодія обумовлює використання мовного ресурсу відповідно до соціальної характеристики носіїв, зокрема їх віку, статі, освіти й відображає органічний зв'язок власне мовних і позамовних явищ. Особливу зацікавленість викликає вивчення професійної площини мови, яка є наслідком професійного членування суспільства. Актуальність цього питання засвідчують численні дослідження, присвячені мовам окремих спеціальностей, їх функції і ролі у структурі фахової готовності майбутніх працівників: Н. Азарова, О. Кучеренко, М. Лісовий, Н. Місник, Г. Онуфрієнко, Л. Романова, С. Руденко та ін.

У сучасній лінгвістиці сьогодні існує декілька рівнозначних термінів для поняття «спеціальні мови», зокрема, *професійні мови, фахові мови, мови для спеціальних цілей, галузеві мови, метамови, субмови* та ін. Британські та американські мовознавці використовують для позначення фахово маркованої лексики термін *language for special purposes (LFP)*. Німецькі термінологи здебільшого послуговуються терміном *Fachsprache* (фахові мова). Російська лінгвістична традиція найчастіше використовує терміни *спеціальна мова* або *мова для спеціальних цілей* [5]. У розумінні поняття «спеціальна мова» можна виділити два підходи, зокрема, Л. Скворцов вважає такі мови функціональними різновидами національної літературної мови і визначає їх як мовлення професійних або соціальних верств, які перебувають в особливих життєвих умовах [4, 48]. Чеський дослідник Любомир Дрозд також називає цей різновид мови функціональною мовою. Натомість А. Суперанська зазначає, що функціональний підхід не вичерпує поняття „спеціальні мови”, тому дослідниця розглядає їх як підмову національної мови, що обслуговує потреби спеціальної комунікації [5, 89]. На термін «спеціальні мови» натрапляємо у працях Н. Жинкіна, який серед основних рис підмов називає предметну тематичність та відповідну конкретну лексику, саме спеціалізоване означення і створює особливу мову. Зазначимо, що термін «мова» вжито умовно, адже йдеться не про самостійні мови, а стійкі різновиди загального мовлення, відносно самостійні системи, які виникають на базі загальнонаціональної мови в особливих історичних та соціальних умовах і характеризуються своєю рідною словниковою і фразеологічною єдністю, частковою модифікацією граматичної системи й такими мовленнєвими особливостями як довжина синтаксичних конструкцій (речень), набір комунікативних цілей, ступінь змістової повноти, інформативність, опрацьованість, використання образних засобів тощо.

Спеціальні мови є поліфункціональними мовними утвореннями, позаяк охоплюють значний мовний простір, виконуючи, таким чином, основні мовні функції: відображення дійсності і збереження знань (епістемічна функція), отримання реципієнтами нових знань (когнітивна функція), передача спеціальної інформації (комунікативна функція). Сучасна теорія спеціальних мов розвивається у двох основних напрямках: лінгвістичному та лінгводидактичному. Перший пов'язаний з вивчення мови як системно-структурного утворення. Другий опрацьовує методи вивчення спеціальних мов як засобів спеціальної комунікації. Розглянемо кожен із напрямів.

Поява спеціальних мов зумовлена необхідністю називати речі і поняття, для яких немає найменувань у звичайному мовленні, здійснюючи вербалізацію професійних знань за допомогою відповідних лексико-семантичних засобів, що адекватно передають сутність усіх основних категорій і понять певної галузі та необхідні для успішної професійної комунікації, це, зокрема, – *терміни, професіоналізми, сленгізми* [1, 7]. Підкреслимо, що саме лексико-семантична система є маркером спеціальних мов. Однак виділення перелічених розрядів спеціальної лексики пов'язане із значними труднощами. Зокрема, досі нема єдиного визначення поняття «термін», відтак кожен дослідник пропонує своє робоче визначення; залишається нерозв'язаною також проблема розмежування професійної лексики та термінологічної, зокрема такі одні вітчизняні дослідники ототожнюють їх (А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько), інші – чітко диференціюють (Т. Панько, Г. Мацюк, З. Симоненко) [2]. Вважаємо, що і терміни, і професіоналізми є структурними компонентами професійного мовлення, та мають ряд спільних рис – це спеціалізація значення й утворення на цій основі особливих, відмінних від загальномовних, лексико-семантичних систем; обмежена сфера вживання, вузька кількість користувачів. Крім того, професіоналізми, як і терміни, однаково ефективно забезпечують комунікативні потреби фахівців певної галузі.

Мови спеціального призначення, зазнають постійних змін, адже сучасна людина живе в умовах надзвичайно швидкого старіння інформації. В цілому функціональність спеціальних мов, їх здатність забезпечувати професійну комунікацію визначається передусім рівнем розвитку галузевої терміносистеми. У сучасному термінознавстві дослідження терміносистем й окремих термінологічних одиниць здійснюється у двох аспектах: лінгвістичному та логічному (І. Ковалик). Перший об'єднує системно-структурний та функціональний підходи, які аналізують термін у рамках загальнонаціональної мови як мовного засобу для номінації спеціальних значень у системі понять науки, техніки та інших сфер професійної діяльності без уваги на соціальну природу терміна та його відносну комунікативну самостійність. Логічний аспект розглядає термін як слово в особливій функції,

що породжує корелят «загальноживане слово – термін», де кожен учасник відображає явища різних рівнів мисленнєвої діяльності.

Логічний аспект включає когнітивний та комунікативний підходи. Когнітивний розглядає сукупність термінів з точки зору теорії пізнання, а саме, як результат когнітивної діяльності спеціаліста відповідної галузі. Комунікативний вивчає термін як необхідний інструмент професійної комунікації, засіб актуалізації професійних знань в процесі діяльності. У контексті названих підходів терміни слід розглядати як позначення предметів, явищ, відносин комунікативно і когнітивно значимих в особливому семіотичному просторі певної професійної діяльності.

Будь-яка термінологія розвиваються у рамках загальної лексико-семантичної системи мови, постійно взаємодіє із нею та підпорядкована тим самим законам, однак має деякі особливості. Основна ситуація, яка зумовлює використання цього різновиду мови, – спілкування в межах спеціальної сфери, позаяк спеціальна тематика, спеціальні цілі комунікації спонукають фахівців переходити на професійну мову. Однак, незважаючи на обмеженість сфери вживання, термінологічні системи характеризуються рухомістю і відкритістю. Зокрема, понад 90% слів, які з'являються у нашій мові, – це терміни, що пояснюється передусім науково-технічним поступом, появою нових галузей виробництва тощо. Отже, будучи здебільшого національними у своїй основі, галузеві терміносистеми характеризуються стабільною тенденцією до інтернаціоналізації. Чимало запозичень у спеціальних мовах з'являються також через неможливість або складність точного перекладу того чи іншого терміну. Інтернаціоналізація спеціальних мов здійснюється традиційно двома способами: шляхом використання у термінотворенні чужих терміноелементів (афіксів) і запозичення готових номінацій з мови-джерела. Однак пріоритетним у сучасному українському термінознавстві залишається використання питомих дериваційних ресурсів. Термінна деривація – це процес завжди свідомий, а не стихійний, що робить його контрольованим і регульованим. Беручи за основу наявні у мові способи (семантичний, морфологічний, синтаксичний) і моделі словотвору, мови спеціального призначення виробляють свою словотвірну підсистему, підпорядковану основним вимогам і функціям термінолексики. Зокрема, у межах галузевої терміносистеми відбувається закріплення окремих словотворчих моделей за визначеними категоріями понять, а також спеціалізація словотворчих засобів для вираження конкретних термінологічних значень, що дозволяє їм виконувати не лише дериваційну, а й класифікаційну функції. Крім того, новостворені терміни, на відміну від інших лексем, обов'язково мають виявляти словотвірну здатність, адже виникає потреба номінувати й похідні поняття.

Принципова відмінність між загальнолітературною і спеціальною лексикою криється передовсім в особливостях їх системної організації. Зокрема, для першої властиве одно-і багатозначне співвідношення знака і позначуваного, тоді як у другій один знак повинен відповідати одному позначуваному, що робить явища багатозначності, синонімії, омонімії у термінології не бажаними, оскільки суперечить самій сутності терміна та загальним вимогам до нього як до особливого знака серед лексем національної мови. Однак в реальному треміновживанні спеціальні слова розвивають багатозначність, синонімі та омонімі відношення, особливо на початкових етапах формування відповідної терміносистеми.

Крім того, спеціальні слова можуть розвивати не властиві для лексики загального вжитку граматичні значення числа (форма множини у речовинних термінах-іменниках) та роду (функціонування паралельних родових форм). Однак в цілому граматичні характеристики спеціальних мов відповідають нормам загальнолітературної мови.

Кожна галузева мова має свою історію становлення, але можна говорити про загальні тенденції розвитку цих мовних мікросистем, а також окреслити спільні проблеми, які постали перед сучасними термінологами. Зокрема, дослідники виділяють три основні тенденції у розвитку вітчизняної термінології: *пуристична* – її представники зорієнтовані на рідномовний термінний ресурс і потенціал з уникненням іншомовних слів та їх компонентів, що передбачає часткове відродження термінотворчих здобутків 20–30-х рр. ХХ ст.; *консервативна* – декларує збереження української радянської термінології, яка творилась здебільшого шляхом калькування російських термінів-відповідників; *поміrkована* – упорядкування національних терміносистем з урахуванням історичних, національних, політичних чинників [2; 6]. З огляду на зазначене, дослідження мов спеціального призначення виходить за межі суто лінгвістичних інтересів, адже формування будь-яких галузевих підмов, кількісні і якісні зміни, що відбуваються у їх структурі зумовлені здебільшого дією позамовних чинників – соціально-культурних, економічних, політичних тощо. У сучасному українському термінознавстві відбувається процес оновлення галузевих мов, що пов'язано із підвищення статусу української мови, її престижу та розширенням сфери її застосування.

Другий напрям вичення спеціальних мов, лінгводидактичний, досліджує шляхи, методи, прийоми опанування терміносистем відповідної галузі. Очевидно, що вправне володіння мовою обраної спеціальності насамперед передбачає знання термінології. Адже термін відображає зв'язок з професійним знанням і фаховою діяльністю, закріплює результат не пасивного, а живого відображення професійної дійсності. Знання галузевої термінології, а також уміння застосовувати її у професійному мовленні її тематичних доміант у

підсумку формує *термінну компетенцію* майбутнього фахівця, долаючи, таким чином, „когнітивний дисонанс”, який виникає між новою інформацією та уже наявними знаннями студента. Відтак навчальна і методична література повинна укладатись з дотримання принципів науковості і доступності [7, 267]. Принцип науковості забезпечується наявністю у текстах підручників і посібників термінів та їх визначень. Саме у тексті, який служить головним джерелом інформації, терміни набувають комунікативної достатності, реалізуючи, таким чином, номінативну, дефінітивну, комунікативну, евристичну й тематичну функції. Термін, як правило, є стрижнем нового інформаційного блоку, тому від його адекватного сприйняття і розуміння залежить надійність вивчення відповідної теми та майбутньої комунікації. Очевидно, що освіта потребує єдиної, опрацьованої, апробованої української галузевої термінології, яка відображена у відповідних лексикографічних джерелах. У зв'язку із цим постають питання уніфікації (упорядкування галузевих термінологій всередині терміносистеми і на міжгалузевому рівні) та стандартизації (вироблення терміна-еталона) терміносистем, якими займаються термінологи спільно з фахівцями відповідної галузі. Сьогодні укладається чимало вузькоспеціалізованих словників. Однак лише незначний відсоток таких видань перетворюються на справжні порадики з терміновживання, тобто такі, що реалізують своє цільове призначення [3, 299].

Важливим є також питання становлення й унормування галузевих термінологій на національній основі, адже сьогодні школа покликана забезпечувати етнокультурну ідентифікацію людини, тому важливо, аби учень знав і оперував власне українською термінологією. Таким чином, реалізується одна з фундаментальних основ набування знання: найлегше і найприродніше людина вчиться і пізнає світ засобами рідної мови. Сьогодні на шляху українського термінокористування є певні об'єктивні труднощі психологічного характеру: звичка користуватись російськими відповідниками або суржиком, наявність неякісної україномовної навчальної літератури з фахових дисциплін, низький рівень двомовних словників із спеціальності.

Отже, вагомим чинником професійної комунікації та взаєморозуміння галузевих фахівців є знання мови професії, яка, будучи підпорядкована загальномовним законам, має свої особливості розвитку і функціонування. Основу мов спеціального призначення становить спеціальна лексика (термінологія), засвоєння якої є необхідною умовою оволодіння фахом. В умовах бурхливого економічного розвитку, науково-технічного поступу галузева лексика стрімко розвивається і постійно оновлюється, а тому потребує опрацювання і фіксації у відповідних галузевих словниках, що забезпечить науці та освіті єдину, логічну, зручну і, що принципово важливо, українську термінологію.

Список використаних джерел:

1. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1991. 156 с.
2. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999. 110 с.
3. Огар Е. Проблема функціональності сучасних термінологічних словників (з досвіду підготовки словника-довідника з видавничої справи) // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л.О. Симоненко. К. КНЕУ, 2003. Вип. V. С. 299 – 302.
4. Скворцов Л. И. Профессиональные языки, жаргоны и культура речи // Русская речь. 1972.- № 1. С.48 – 59.
5. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории. М.: Наука, 1989. 243 с.
6. Тараненко О., Симоненко Л. Українська термінологія: стан, проблеми і перспективи // Урядовий кур'єр. 1993. № 40 – 41. 18 березня.
7. Федорченко В. К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму / За ред. Н. Г. Ничкало. К.: Вид. Дім «Слово», 2004. 477 с.